

Jana M a t ú š o v á (Praha)

GUNDHILD WINKLER: GENETIVISCHE ORTSNAMEN IN OSTMITTELDEUTSCHLAND UND IN ANGRENZENDEN GEBIETEN. DEUTSCH-SLAWISCHE FORSCHUNGEN ZUR NAMENKUNDE UND SIEDLUNGSGESCHICHTE. Band 41. Akademie Verlag, Berlin 2007, 375 s., 9 map.

Systematické představení jednotlivých strukturních typů místních jmen se vnímá jako důležitý předstupeň pro celkové zpracování a pochopení oikonymií různých jazyků nebo i jazykových skupin. Publikace G. Winklerové je v tomto směru důležitým příspěvkem k řešení uvedené problematiky v němčině. Autorka se ve své knize, která vznikla jako disertační práce na Univerzitě Lipsko v r. 2003 pod vedením Prof. dr. Karlheinz Hengsta, zabývá genitivními místními jmény na území jihovýchodního a tzv. východního středního Německa (Ostmitteledeutschland) a v historicky jazykově souvisících oblastech východně odtud. Zpracovává tedy i oikonyma uvedeného typu doložená a dříve užívaná na území Čech a bývalého Slezska (dnes na území Polska).

Úvodní část práce je věnována podrobnému přehledu výzkumů týkajících se problematiky německých genitivních místních jmen a stručnému shrnutí jejich dosavadního poznání. Autorka uvádí přehled prací, které vznikaly od počátku 20. století do 60. let 20. století a shrnuje jejich hlavní myšlenky. Jako nejstarší představuje práci J. Miedela z roku 1905, dále monografii W. Steinhausera (1927) ke genitivním jménům v Rakousku, předkládá názory A. Bacha, E. Schwarze, H. Kaufmanna a některých dalších. Jako jeden z ústředních problémů, který se ve všech uvedených pracích řeší, se jeví otázka původu a vzniku genitivních místních jmen. Možnosti řešení této otázky autorka předložila v samostatné kapitole knihy Genetivische ON – Ellipsen oder „unmittelbare“ Sprachschöpfungen – Die Frage nach einem Grundwort (GW). Na jedné straně stojí v uvedených publikacích názor, že genitivní místní jména vycházejí z pojmenování typu *Otkaresdorf* (923) > *Mottgers* (s. 14), tedy ze složeniny z osobního jména a obecného označení sídla, na straně druhé se vědci domnívají, že uvedené formy vznikaly analogicky bez předstupně v podobě kompozita a byly výsledkem určité módy pojmenování. O vývoji jednotlivých jmen z původní složeniny lze rozhodnout jen tehdy, když to dokládají jejich nejstarší zápisy.

V další kapitole knihy Sprachgeschichtliche Aspekte des Untersuchungsgebietes se autorka věnuje zkoumané oblasti z hlediska historického a zvláště sídelně-historického a jazykověhistorického. Vzhledem k rozsáhlosti a různorodosti území postupuje podle jeho jednotlivých částí a zabývá se zvláště severovýchodním Bavor-

skem (Nordostbayern), Saskem (Sachsen), Durynskem (Thüringen) a Čechami a Slezskem (Böhmen und Schlesien).

Stejně podle jednotlivých částí zkoumaného území jsou rozčleněna i místní jména v slovníkové části knihy. V úvodu tohoto oddílu knihy G. Winklerová představuje materiálovou základnu, ze které vychází, a popisuje strukturu heslového odstavce. V oddíle 1 heslového odstavce je uvedeno místní jméno a jeho lokalizace; každému jménu je zde též přiřazeno číslo, které ho zastupuje v následujících shrnujících částech knihy a pod kterým je vedeno v mapách. Druhý oddíl heslového odstavce je věnován výčtu historických dokladů – autorka se při shromažďování materiálu musela vyrovnat s velmi rozdílným stupněm zpřístupnění oikonymie různých částí zkoumaného území. Pro některá území měla k dispozici kompletní slovníkové zpracování místních jmen (např. pro Sasko *Historisches Ortsnamenbuch von Sachsen*¹⁾), v jiných případech musela vycházet nejen z publikovaných, ale i dosud nevydaných pramenů a literatury, v případě jednotlivých jmen získávala informace i v regionálních archivech. Pod číslem 3 heslového odstavce najde čtenář etymologický výklad jména a v jeho čtvrtém oddíle se konkrétní místní jméno zařazuje k určitému typu genitivních místních jmen, a to podle jeho „základového lexému“ (Basislexem), např. „ON aus einem zweigliedrigen deutschen Vollnamen“, „GON mit appellativischer Basis, landwirtschaftliche Tätigkeit bezeugend“ apod. Autorka zpracovává i jména, u kterých se genitivní forma objevila jen v určitém období mezi historickými doklady.

Pro dříve německé oblasti v Čechách shromáždila autorka 86 genitivních místních jmen (autorka uvádí počet 78!), pocházejících ze západních, severních (severovýchodních) a středních Čech, které po jazykové stránce souvisely s oblastí východního středního Německa (*Ostmitteledeutschland*). Do výzkumu tedy nebyly zahrnuty bývalé německé oblasti jazykově (nářečně) odlišné (např. Český les). Autorka se mohla opřít o kompletní slovníkové představení oikonym Čech od A. Profouse²⁾, jehož materiál a výklady doplnila některými údaji (zvláště historickými doklady) z prací E. Schwarze³⁾.

Vyhodnocení (*Auswertung*) lexikální části práce vychází především z povahy „bázového lexému“ genitivních místních jmen, jak je pro každé jméno charakterizován ve čtvrtém oddíle slovníkového hesla v lexikální části práce. Autorka na základě

---

¹⁾ *Historisches Ortsnamenbuch von Sachsen*, hrgs. v. E. Eichler, H. Walther, bearb. v. V. Hellfritsch, H. Wather u. E. Weber. Bde I – III, Berlin 2001.

²⁾ A. Profous, *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny*, I, Praha 1947 (2. vyd. 1954); II, Praha 1949; III, Praha 1951; IV (dokončil J. Svoboda), Praha 1957; V, dodatky k dílu A. Profouse, zpracovali J. Svoboda a V. Šmilauer, Praha 1960.

³⁾ E. Schwarz, *Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle*, 2. vyd., München 1961, aj.

částečně strukturních a částečně sémanticko-motivačních i jazykových hledisek rozčleňuje místní jména na subtypy, které vycházejí z pestré škály „bázových lexémů“ obsažených v genitivních oikonymech. Rozlišuje genitivní místní jména depropriální (v jejich rámci jména z německých složených osobních jmen, z německých zkrácených forem osobních jmen /Kurznamen/, z německých příjmení, ze slovanských osobních jmen a z křesťanských osobních jmen) a deapelativní (rozdělená dále podle sémantiky „bázového lexému“, např. jména „z označení pro sídelní činnost“, „ jména z označení krajiny a půdy“ atd.). Podle této typologie rozčleňuje G. Winklerová jména jednotlivých zkoumaných oblastí, komentuje je a zabývá se jejich výskytem v různých časových obdobích.

Spolu s genitivními místními jmény z Čech se vyhodnocuje autorka i pět forem genitivních místních jmen ze Slezska. Vychází ze zvláštností místních jmen v těchto dříve dvoujazyčných oblastech a jejich analýzu přizpůsobuje do určité míry tomuto stavu. Řeší zajímavé otázky integrace slovanských jmen do němčiny a problematiku jazykově odlišných jmen pro jednu obec (Naamenpaare). Přiřazování místních jmen z těchto oblastí k jednotlivým subtypům podle „bázového lexému“ (viz výše) je pro třídění jmen jistě účelné, z metodologického hlediska však v některých případech problematické. U určitého počtu jmen totiž nebylo genitivní -s připojeno přímo ke slovanskému osobnímu jménu nebo apelativu, ale teprve ke slovanskému místnímu jménu integrovanému do němčiny. Jde tedy o genitivní formy vzniklé ze jmen místních, nikoli ze slovanských jmen osobních nebo apelativ (např. místní jméno *Nemaus*, česky *Nemojov*, u Dvora Králové nad Labem vzniklo z českého místního jména připojením genitivního -s, nikoli přímo z českého osobního jména; *Prödlas* není „genitivní místní jméno s apelativní bází, označující komunikaci /Verkehrsweg/“, ale forma vzniklá z českého místního jména integrovaného do němčiny – 1460 villa *Brodecz*). Autorka na tuto skutečnost upozorňuje v rámci analýzy genitivních místních jmen ze slovanských osobních jmen (s. 255), škoda že ji nezohlednila při klasifikaci jmen.

V celkovém shrnutí (*Gesamtauswertung*) G. Winklerová představuje hlavní výsledky výzkumu. Vrací se k otázce vzniku genitivních místních jmen, přičemž se přiklání k názoru, že genitivní místní jména vznikla ve své většině nezávisle na předpokládaném výchozím kompozitu, všímá si souvislostí genitivní formy jmen s problematikou jazykové komunikace, distribuce jednotlivých subtypů uvedených místních jmen v různých oblastech atd.

Práce je doplněna analýzou německých nominativních místních jmen, jako jmen vyjadřujících rovněž posesivitu, a genitivních místních jmen z území dnešního Polska. Dále autorka připojuje seznamy místních jmen, osobních jmen i apelativ, se kterými se v knize pracuje. Vysokou (nejen) grafickou úroveň má mapová příloha – 8 map, které autorka komentuje na s. 288 – 292.

G. Winklerová se ve své práci vyrovnala s velmi bohatým materiálem z rozsáhlé oblasti německého jazyka i z území slovansko-německých. Na jeho základě došla k závěrům, které obohacují nejen poznání typu německých genitivních místních jmen, ale přinášejí zajímavé pohledy i na problematiku místních jmen ve slovansko-německém jazykovém kontaktu.